

- Д.Ф., Шубравська О.В., Попова О.Л., Скурська Н.М., Яровий В.Д. Про довгострокову стратегію сталого розвитку агропромислового комплексу // Економіка АПК. – 2005. – №7. – С.3-11.
24. Ціхановська О.М. Соціально-економічні проблеми використання ресурсного потенціалу села // Економіка АПК. – 2007. – №8. – С. 131-132.
25. Чикуркова А.Д. Формування і регулювання соціально-трудомих відносин в Україні // Економіка АПК. – 2005. – №1. – С. 111-116.
26. Чорний Г.М. Стратегічні напрями забезпечення АПК керівниками – професіоналами // Економіка АПК. – 2001. – №10. – С. 112-115.
27. Якуба К.І. Сільська жінка і розвиток соціальної сфери в сільській мережі // Економіка АПК. – 2005. – №11. – С. 62-68.

Петрова А. І.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ДО ПИТАННЯ ПРО ІСТОРІОГРАФІЮ ОКУПАЦІЙНОГО РЕЖИМУ НА ПОДІЛЛІ (1941-1944РР.)

У статті подано огляд історіографії окупаційного режиму на території України в роки Другої світової війни. Центральне місце відводиться аналізу питань, які пов'язані з динамікою розвитку та методами втілення окупаційною владою національної, економічної, соціальної, культурної політики на Поділлі.

Ключові слова: історіографія, окупаційний режим, Поділля, Друга світова війна.

Петрова А. К вопросу про историографию оккупационного режима на Подолье (1941-1944 гг.)

В статье представлен обзор историографии оккупационного режима на территории Украины в годы Второй мировой войны. Центральное место отводится анализу вопросов, связанных с динамикой развития и методами воплощения оккупационной властью национальной, экономической, социальной, культурной политики на Подолье.

Ключевые слова: историография, оккупационный режим, Подолье, Вторая мировая война.

Petrova A. To a question about the historiography of the occupation regime in Podolia (1941-1944)

The article provides an overview of the historiography of the occupation regime in Ukraine during the Second World War. The central place given to the analysis of issues related to the dynamics of development and implementation methods of colonial rule to national, economic, social and cultural policy in Podolia.

Keywords: historiography, occupation regime, Podolia, World War II.

Історія Другої світової війни в цілому продовжує залишатися важливим напрямом світової та вітчизняної історичної науки. Багато змін відбулося у світі після того, як пролунали переможні салюти у 1945 році, але й сьогодні викликає інтерес все, що пов'язане з суворим військовим часом. Розглядаючи історіографічний процес, ми бачимо, що на різних етапах розвитку суспільства на перший план висовувалися ті чи

інші питання означеної тематики. У радянські часи пріоритетними напрямками вивчення й висвітлення подій воєнної доби були бойові дії регулярних збройних сил, партизанів та підпільників, зусилля радянського тилу, масовий героїзм і злочини окупантів. Концепція Великої Вітчизняної війни, яка була створена радянськими істориками, спрямовувалась, як справедливо зазначає О.Є.Лисенко, “на оптимізацію історичної пам’яті про неї, героїзацію тих, хто виніс на своїх плечах тягар боротьби з наці-фашизмом, увічнення в масовій свідомості невмирущого подвигу полеглих” [1, с.6].

Вивчення потребують форми та напрями здійснення геноциду, економічної, соціальної, національної, культурної, релігійної політики окупантів. Необхідно визначити місце та роль українського самоуправління в системі окупаційних органів влади. А головне, потрібно показати загальну картину життя місцевого населення за нової влади та його соціально-правовий статус [2, с.660-675]. В центр уваги дослідників сьогодні все частіше потрапляють проблеми, пов’язані з етнополітичними, міжнаціональними відносинами в державі, духовною сферою, зрештою, з соціокультурною реальністю пересічного українця воєнної доби.

В сучасній українській історіографії питання, пов’язані із перебігом подій у роки Другої світової війни, набули політичної гостроти і особливої наукової актуальності. Значно ширше, ніж раніше, залучаються архівні документи і матеріали, привідкривається багато “білих плям”, підносяться раніше замовчувані теми, з нових позицій розглядаються складні й неоднозначні процеси, які мали місце в роки війни. Науковці свідомо стали звертатися до тих тем, які були закритими в радянській історіографії.

Окупаційний режим в період німецько-радянської війни – одна із тих ключових проблем, що потребує нового, неупередженого історичного погляду, а вивчення вітчизняної історії все більше вимагає нестандартних і творчих підходів. Для української історіографії, як зауважував М. Коваль, тема німецького окупаційного режиму і тепер залишається актуальною та недостатньо дослідженою, перебуваючи у тісному зв’язку із загальними тенденціями розвитку історичної науки [3, с.18].

Тема окупаційного режиму та його особливостей на території Поділля у роки Другої світової війни ще не стала об’єктом історичного вивчення, проте у науковій, краєзнавчій, науково-популярній, публіцистичній й художній літературі принагідно досліджують окремі її аспекти. Автор ставить за мету розглянути у статті історіографічний та джерелознавчий аспекти окупаційного режиму на Поділлі. Тематично історіографія може бути розподілена на дві групи: перша охоплює дослідження історії окупації України у контексті Другої світової війни, друга стосується становлення та основних проявів німецького та румунського окупаційних режимів в масштабі окремих регіонів України. За походженням умовно виділяють радянську, зарубіжну, українську діаспорну і сучасну вітчизняну історіографію.

Вагомим доробком у вивченні німецького окупаційного режиму на території України є праці істориків радянської доби. Чимало досліджень того часу виконано на фаховому рівні і є досі актуальними. Варто виокремити ґрунтовну працю цілих колективів істориків та архівістів, результатом якої стали тритомник і восьмитомник “Українська РСР у Великій Вітчизняній Війні Радянського Союзу у 1941-1945 рр.” [4; 5] і двотомник “Суспільно-політичне життя трудящих Української РСР” [6], що підготовлені

на вагомій документальній базі. Тут висвітлюється загальний перебіг подій на фронті, тилу, підпільно-партизанської боротьби з німецьким агресором. Одними з перших збірників у цьому історіографічному ряду вважаємо документальні збірники “Німецько-фашистський окупаційний режим на Україні” та “Історія застерігає. Трофейні документи про злочини німецько-фашистських загарбників та їхніх посібників на тимчасово окупованій території України в роки Великої Вітчизняної війни” [7; 8]. У них містяться, зокрема, відомості про кількість робітників з окремих міст Хмельниччини, Вінниччини, Тернопільщини, відправлених на примусові роботи в Німеччину. В 26-томному виданні історії міст і сіл України, а саме томах, присвячених історії Хмельницької, Вінницької та Тернопільської області, вміщено відомості про певні аспекти окупаційного режиму, а саме, про негативне ставлення населення до німецьких властей, факти саботування здачі “контингенту” тощо.

Історія Другої світової війни, окремих її сторін, як то питання окупаційної політики Німеччини на захоплених землях сходу, була предметом вивчення ряду зарубіжних дослідників. Україна періоду німецької окупації представлена в англомовній літературі. Такі історичні дослідження характеризуються більш загальним і незаангажованим підходом до висвітлення проблем воєнної історії. В післявоєнний період на Заході з’явилися фундаментальні роботи, присвячені окупаційній політиці нацистів на території СРСР, авторами яких були Д. Рейтлінджер і А. Даллін. Вони досліджували не тільки політику гітлерівського уряду та окупаційних органів, а й її вплив на економічну, політичну, етнічну і соціальну структуру населення окупованих територій. Окрім планів по експлуатації окупованих територій, вони намагались висвітлити реакцію населення на окупацію, спираючись на невідомі раніше німецькі документи та спогади очевидців. Значного поширення в зарубіжній історіографії набуло твердження про те, що масовий спротив „новому порядку” викликаний непродуманою та антилюдською політикою німецьких чільників. У випадку поміркованої політики щодо місцевого населення нова влада добилася б для себе більшого.

Ж.Армстронг основну увагу приділяє руху Опору та опосередковано стосункам окупантів і цивільного населення [9]. Американські дослідники Д. Маккензі, М. Карран, Р. Уайт також звертаються до участі місцевого населення у русі Опору. Це ж саме можна сказати і про польських істориків Г. Мотики, Е. Пруса, Р. Тожецкого, В. Філяра та інших [10]. Питання з приводу діяльності окупаційної адміністрації в загальноукраїнському контексті порушують у своїх дослідженнях російські історики О. Гогун, С. Ткаченко. В 70-ті роки з’явилися роботи цілком присвячені окупаційному режимові. До прикладу, А. Юденков та М. Загоруйко досліджували адміністративний поділ, органи цивільного управління та методи впровадження новою владою подекуди гнучкої політики на захоплених територіях [11]. Попри можливу суб’єктивність суджень згаданих дослідників, їхні праці мають значну теоретичну та практичну цінність.

Варто відзначити історичні здобутки української діаспорної історіографії: праці М. Лебеда, П. Мірчука, І. Каменецького, В. Косика, Т. Гунчака і Д. Штогрини. Вони відобразили загальні напрямки німецької окупації в Україні. Але, як стверджує Д. Байрау у розділі “Злочини окупантів” монографії “Життя в окупації. Вінницька область. 1941-1944 рр.”, історія німецької окупації в Україні періоду Другої світової війни була, в

значній мірі, історією взаємовідносин німецьких установ та української еміграції. При цьому на передньому плані дослідницького інтересу знаходилась кооперація між окремими структурами Третього рейху та Організацією українських націоналістів з її фракціями, підкреслювались заслуги опору, як німецькій, так і радянській окупації. А жакливі сторінки історії німецьких та радянських військових дій, масштаби розрухи, деморалізація населення та його реакція на окупацію розглядались здебільшого опосередковано, потрапивши в центр уваги дослідників лише в останні роки [12, с.5-7].

Рішуче засуджували злочини нацистів проти місцевих жителів на захоплених ними територіях історики колишньої НДР (В. Блейер, Г. Ферстер, Г. Хасс, Р. Верт) [2]. Представник історичної школи східної Німеччини Н. Мюллер у монографії "Вермахт і окупація (1941 – 1944)" на основі численних документів спростовує тезу про так звану "непричетність" гітлерівців до злодіянь над мирними людьми на території України та інших колишніх радянських республік. Не дивлячись на те, що основну увагу історик приділяє збройним силам, а не організації політичної та господарської діяльності фашистської адміністрації на окупованій території, можна зрозуміти, в загальних обрисах, як функціонували органи управління, за якими напрямами відбувався розвиток нацистської окупаційної політики та яких змін вона зазнавала в ході війни [13].

Виходячи з того, що на території тимчасово окупованих районів Подільського регіону окрім німців знаходились і румуни, значний інтерес для нас мають дослідження, присвячені подільській Трансністрії, яка стала зоною управління румунської цивільної адміністрації. Слід зазначити, що дотепер більшість румунських та молдавських істориків не оперують архівними джерелами, зосередженими в державних архівосховищах України. Для українських дослідників також досить проблематичною є можливість працювати в румунських архівах. Праці молдавських істориків О. Веренка, А. Морару, Р. Соловей та І. Нікульча присвячені переважно дослідженням загальних проблем цивільної адміністрації в окупованих румунами землях Бессарабії та Трансністрії [14, с.176].

Сучасні українські дослідники зазначають, що румунський окупаційний режим на українських землях був помірно м'якшим від німецького. Я. Грицак у монографії "Історія України: формування модерної української нації XIX – XX ст" зазначає, що румунський уряд прагнув якнайшвидше асимілювати національні меншини, використовуючи сили державного апарату і не йшлося про масове винищення нерумунського населення. Їх виселяли з інших частин Румунії до Трансністрії, яка вважалася румунським Сибіром, але їх винищення не набуло масового характеру [15, с.231]. Подібної думки притримується Д. Кушплір, А. Зінченко, Б. Кравченко та деякі інші дослідники [16].

Практично не дослідженою залишається до сьогодні соціальна історія Трансністрії, яка б могла доповнити картину духовного і світського життя різних верств населення досліджуваного регіону в умовах воєнного протистояння і вирішити проблему остаточного й об'єктивного висвітлення політики Румунії на теренах між Дністром і Південним Бугом у 1941 – 1944 роках.

Найбільш вагомим внеском у дослідження історії України доби окупації стала книга В. Косика "Україна і Німеччина у Другій світовій війні" [17]. Книга містить

чимало нових матеріалів, що розкривають наміри керівництва нацистської Німеччини, окупаційні заходи (просування військ, створення поліцейного апарату, арешти, становлення цивільної адміністрації тощо) та до недавнього часу не відомі аспекти окупаційного режиму, запровадженого у роки Другої світової війни, як в східно так і західноукраїнських землях. Незважаючи на певний суб'єктивізм в оцінці окремих подій та явищ, праці іноземних дослідників часто містять досить глибокі висновки. Крім того, їх незаперечна цінність полягає в тому, що вони опираються на малодоступні для вітчизняних дослідників документи та джерела.

Регіональну специфіку окупаційного режиму дослідники розкривають доволі активно. І.Тарнавський пише про особливості окупаційного режиму на Донбасі, В.Абакумова на Луганщині, В.Несторенко у військовій зоні, І.Фостій у Північній Буковині та Хотинщині, Ф. Полянський на Тернопільщині. Статті та узагальнюючі публікації М.Коваля, М. Швагуляка, Т. Першина, Д.Лавришука, А.Боляновського, І.Ветрова, П.Рекотова, Ю.Ніколайця, Ю.Волошина, О.Лисенка, В.Ленської написані з використанням нових, раніше не відомих документів.

Основи німецького окупаційного режиму на західноукраїнських землях знайшли висвітлення у статтях Ю.Сороки та історико-політичному нарисі про дистрикт "Галичина" В.Офіцинського. Дослідники розкрили умови політичного розвитку галицького краю часів німецької окупації, звертаючи увагу на адміністративне управління, охорону правопорядку, розвиток шкільництва, видавничої справи, а саме вихід україномовних газет, лібералізацію релігійної сфери [18]. В дослідженнях йдеться і про Тернопілля, а значить про західне Поділля, регіон, що знаходиться в сфері наукових інтересів автора статті. Для вивчення німецької окупаційної політики на території Поділля важливими є матеріали дисертаційного дослідження Ю.Олійника "Нацистський окупаційний режим в Україні у 1941-1944 (на матеріалах генеральної округи "Волинь-Поділля)". В роботі розглянута соціальна, ідеологічна, економічна політика окупантів, приділена увага проблемі колабораціонізму.

Серед дослідників, які висвітлюють політику румунської окупаційної влади в роки Другої світової війни, слід відзначити І.Левіта, В.Лівяну, С.Борового, А.Зінченка, А.Коренєва, С.Афтенюка, М.Істоміна, П.Соболева, Є.Сипка. Проте, їхні праці присвячені здебільшого участі Румунії у війні проти СРСР на боці Німеччини, характеру режиму Іона Антонеску на окупованій території, окупації Одеси тощо. Лише у дослідженнях А.Зінченка приділена увага румунському окупаційному режимові у Подністров'ї та, зокрема, на землях східного Поділля. Його наукова розвідка стосується різноманітних аспектів становища подільських земель під румунською окупацією.

Підсумовуючи, зазначимо, що першими значними напрацюваннями у вивченні історії Подільського регіону часів окупації стали дослідження С.Гальчака, А.Зінченка, Ю.Олійника, П.Слободянюка, які виступають авторами або співавторами багатьох монографій з означеної теми. Зокрема, знайомство із монографіями "Воєнне лихоліття на Поділлі (1941-1944рр.)" та «Нацистський окупаційний режим на Хмельниччині. 1941-1944», які вийшли друком у 2008 та 2009 роках відповідно, дає можливість на основі багаточисельних архівних документів і матеріалів побачити трагічний вплив воєнно-

політичних та соціальних чинників злодіянь фашистів на різні сторони життєдіяльності краю в період нацистської окупації з червня 1941 по квітень 1944 року.

“Життя в окупації. Вінницька область. 1941-1944рр.” групи авторів В. Васільєва, Р. Подкура, С. Гальчака, Д. Байрау та А. Вайнера із серії “Документи радянської історії”, вміщує документи про життя населення Вінницької області в роки німецької та румунської окупації. У виданні на широкій базі недосліджуваних раніше архівних матеріалів вперше у вітчизняній історіографії розкривається особливість функціонування окупаційних режимів, що обумовлена входженням частини районів області в так звану румунську “Трансністрію”. В книзі знайшли відображення такі проблеми, як організація та методи функціонування окупаційного режиму, повсякденне життя та настрої населення в період окупації [12].

Але у сучасній вітчизняній історіографії все ж домінує тенденція охоплювати загальні пласти проблем, дисертаційних тем, присвячених окремим адміністративно-територіальним одиницям, до прикладу, Поділля, що перебувало одночасно у трьох зонах окупації, зокрема в райхскомісаріаті „Україна”, Трансністрії і дистрикті „Галичина”, практично немає. Якщо й відомі такі дослідження, то стосуються вони або західноукраїнських земель, або адміністративної одиниці, що належала до однієї окупаційної зони (дистрикту „Галичина”, райхскомісаріату „Україна”, військової зони) [19], або ж діяльності церкви (греко-католицької або православної) [20], шкільництва [21], експлуатації трудових ресурсів [22] в умовах німецького окупаційного режиму 1941–1944 рр.

Серед новітніх наукових розвідок з проблеми становлення німецького окупаційного режиму на українських землях варто відзначити дисертаційне дослідження Т. Лапан, С. Гальчака про вербування і депортацію населення України до Німеччини [23]. Автори аналізують форми мобілізації, вербування й вивезення українського населення з генерал-губернаторства (дистрикт „Галичина”), райхскомісаріату “Україна”, Трансністрії.

У публікації О. Тонконого проаналізовано податкову політику німецько-фашистської окупаційної адміністрації на українських землях у 1941-1944рр., що викликала відповідне незадоволення й опір населення [24, с.29-34].

В директивах для окупаційної влади підкреслювалась особлива зацікавленість Німеччини в сільськогосподарській продукції. О. Салата аналізує аграрну політику окупантів і фактори, які призвели до її провалу. Т. Нагайко, досліджуючи аграрну політику Німеччини та її вплив на матеріальне становище селянства України, дійшов висновку, що однією з найбільш постраждалих категорій цивільного населення Східної Європи було українське селянство [25, с.34-38].

Православна церква в нацистських загарбницьких планах мала стати важливим аргументом німців для зміцнення своїх позицій на окупованих українських землях. Більше того, закріплення позицій російської церкви на українських землях та поглиблення розколу в українському православ'ї. Саме на цьому наголошують Н.Стоколос [26] і В.Гордієнко [27], аналізуючи релігійний чинник у німецькій політиці.

Створення гето як місця тимчасового проживання людей єврейської національності до їх фізичного знищення, а також спроби чинити опір відображено у дослідженнях Ж. Ковби [28] і Ф. Левітаса [29].

Іншим неосвоєним тематичним напрямом, який почали досліджувати українські науковці, стала проблема колабораціонізму на зайнятих військами нацистської Німеччини територіях Радянського Союзу, в тому числі й на українських землях. У дослідженнях М. Коваля, О. Потильчака, Т. Вронської [30, с.88] проаналізовані причини і передумови колабораціонізму на теренах СРСР, охарактеризована його соціальна база. Проблема колабораціонізму на території рейхскомісаріату “Україна”, до складу якого було включено значну частину досліджуваного автором Поділля в період Другої світової війни, комплексно розглянута в монографії української дослідниці В. Шайкан. Автор всебічно дослідив причини, форми і типи колабораціонізму на українських землях, окупованих німецькими військами, наголошуючи на ситуативній тимчасовій співпраці його учасників з окупантами [31, с.492-499].

Чи не найціннішим джерелом для розуміння української історії часів окупації постають архівні документи та матеріали. Увесь комплекс архівних і друкованих матеріалів за принципом фондоутворення можна поділити на документи і матеріали: 1) Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГО); 2) Центрального державного архіву вищих органів влади і державного управління України (ЦДАВО); 3) Державного архіву Хмельницької (ДАХО), Вінницької (ДАВО), Тернопільської (ДАТО) та Львівської областей (ДАЛО). Саме в цих установах зосереджені, зокрема, матеріали Надзвичайної державної комісії з встановлення та розслідування злочинів німецько-фашистських загарбників та їхніх спільників, документи самоуправління, звіти, розпорядження районних, міських управ, накази, оголошення, документи про культурно-освітню діяльність на території Поділля, саме ті, що висвітлюють регіональну специфіку окупаційної політики. Частина з документів німецького походження: звіти, подання німецьких чиновників, зосереджені у фонді КМФ-8 “Колекція мікрофотокопій німецько-фашистських установ.

Слід відмітити особливу важливість документів та матеріалів для дослідження окупаційного режиму на Поділлі, що містяться у фондах 4620, 3676, 3206 Центрального державного архіву вищих органів влади і державного управління України; 1, 57 Центрального державного архіву громадських об'єднань України; 420, 422, 425, 437, 539, 581, 2142 Державного архіву Хмельницької; 1311, 1495, 1417, 1533, 2383, 2966, 2988 Державного архіву Вінницької; 174, 179, 181-185, 274, 284 Державного архіву Тернопільської та 8, 11, 35,37, 51, 59, 77 Державного архіву Львівської областей. Взяті в комплексі з місцевими матеріалами, документи вищих органів окупаційної влади, знайдені у центральних державних архівах дають можливість ознайомитись із процесом функціонування всієї владної вертикалі на теренах окупованого Поділля.

Цінною є така група джерел, як матеріали центральних та місцевих періодичних видань. Їх відрізняє періодичність, оперативність, безпосередня взаємодія з поточними подіями, репрезентативність. Вивчення української преси Проскурівщини (сучасної Хмельниччини), Вінниччини та Тернопільщини в умовах німецької окупації допомагає дослідити суспільно-політичне, культурно-освітнє і господарське життя подолян.

Всі ці документи та матеріали покликані показати різні сторони німецького та румунського окупаційних режимів, плани нової влади і шляхи їх реалізації, умови життя населення на зайнятих землях. Вони відтворюють реальну історичну картину з конкретними датами і подіями, репрезентуючи характер “нового порядку”.

Окрему групу джерел, що заслуговують на увагу, складають матеріали науково-практичних конференцій, “круглих столів”, семінарів. Доповіді на наукових заходах, як правило, мають дискусійний характер і тому вносять елемент новизни у наукові дослідження. Крім того, це дає можливість значно ширше залучати необхідні архівні документи і матеріали, підносити раніше замовчувані теми, з нових позицій розглядати складні й неоднозначні процеси, що мали місце в роки війни.

Підводячи підсумок історіографічного огляду, слід констатувати, що сучасна історіографія Другої світової війни має значні здобутки. Зробила вона свій внесок і у вивчення окремих аспектів окупаційного режиму, запровадженого в різних регіонах України. Тема окупації останнім часом дійсно стає предметом уваги українських істориків і поступальний розвиток історичної науки потребує активізації досліджень. А критико-аналітичний підхід в розробці проблем, пов'язаних із окупаційним режимом, в сукупності із розширенням джерельної бази, значно вплине на якість історичних праць. Але поруч із позитивними змінами, слід остерігатись нових перекосів та появи нових стереотипів в освітленні питань воєнної історії. Вже зараз поряд з об'єктивними дослідженнями з'являються публікації, автори яких наче забувають про дійсні цілі фашистської агресії, про те, що “новий порядок” – це, все ж таки, режим терору, насилля, грабежу та експлуатації.

Таким чином, комплекс джерел, досліджуваних при розробці означеної теми, вміщує різну за повнотою та ступінню достовірності інформацію. Не дивлячись на те, що останнім часом з'явилося ряд монографій по регіональній проблематиці та дисертацій, присвячених окупаційному режимові, Поділля в цілому не стало об'єктом уваги істориків. Існуючі ж теоретичні напрацювання та наявна джерельна база дозволить відтворити повну і об'єктивну картину функціонування окупаційного режиму на території Поділля в роки Другої світової війни, зупинившись на його особливостях.

Використана література:

1. Лисенко О.Є. Друга світова війна як предмет наукових досліджень та феномен історичної пам'яті // Український історичний журнал. – 2004. – №5. – С.6; Верменич Я. Теоретико-методологічні проблеми історичної регіоналістики в Україні / Я. Верменич. – К.: Інститут історії України НАНУ, 2003. – 516 с.
2. Марушенко О. Друга світова війна і українське питання: історіографічні аспекти. // Наукові записки. Вінницький державний педагогічний університет. – 2000. – вип. 1.
3. Коваль М. В. Друга світова війна та історична пам'ять / М. В. Коваль // Український історичний журнал. – 2000. – №4.
4. Історія Української РСР: у восьми томах, десяти книгах. Т. 7. – Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу (1941-1945). – К., Наукова думка, 1977. – 536 с.
5. Українська РСР у Великій Вітчизняній Війні Радянського Союзу у 1941-1945 рр.: У 3-х т. – К., 1967–1969.
6. Суспільно-політичне життя трудящих Української РСР: У 2 т. / [ред. кол.: А.Д. Скаба (відп. ред.) та ін.] – К.: Наук. думка, 1974. – 381 с.

7. Історія застерігає. Трофейні документи про злочини німецько-фашистських загарбників та їхніх посібників на тимчасово окупованій території України в роки Великої Вітчизняної війни. – К., 1986. – 180 с.; Безсмертя. Книга Пам'яті України. 1941 – 1945 / Головна редакційна колегія (голова І. О. Герасимов, заступники голови І. Т. Муковський і П. П. Панченко, відп. секретар Р. Г. Вишневський). – К.: Пошуково-видавниче агенство “Книга Пам'яті України”, 2000. – 944 с.
8. Німецько-фашистський окупаційний режим на Україні: Збірник документів і матеріалів / [під ред. П.М.Костриби]. – К.: Держполітвидав УРСР, 1963. – 488 с.; Преступные цели – преступные средства. Документы об оккупационной политике фашистской Германии на территории СРСР (1941-1944 гг.). – М., 1963. – 324 с.
9. Armstrong J. Soviet Partisans in World War II / J. Armstrong. – Madison, 1964. – 792 p.; Armstrong J. Ukrainian nationalism / J. Armstrong. – New York, 1963. – 688 p.
10. Duraczyński E. Rząd polski na uchodźstwie 1939–1945: organizacja, personalia, politika / E. Duraczyński. – Warszawa, 1993. – 268 s.; Filar W. „Burza” na Wołyniu / W. Filar. – Warszawa, 1997. – 288 s.; Yury Boshyk. Ukraine during World War II: History and its Aftermath / Yury Boshyk, ed. With Roman Wasohuk and Andrii Wynnickyi. – Edmonton: CIUS, University of Alberta, 1986. – 291 p.
11. Загорулько М. М. Крах плана “Ольденбург”: (О срыве экономических планов фашистской Германии на оккупированной территории СССР) / М. М. Загорулько, А. Ф. Юденков. – М., 1974. – 376 с.
12. Жизнь в оккупации. Винницкая область. 1941-1944гг. / сост. В.Ю.Васильев, Р.Ю. Подкур, С.Д. Гальчак, Д. Байрау, А.Вайнер. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2010. – 856с.
13. Мюллер Н. Вермахт и оккупация (1941–1944). О роли вермахта и его руководящих органов в осуществлении оккупационного режима на советской территории / Н. Мюллер.; перевод с нем. под ред. д-ра ист. наук, проф. А. Ф. Ющенко. – Москва : Воениздат, 1974. – 387 с.
14. Стецкевич В. Українські землі під румунською окупацією 1941–1944 рр. у сучасному молдавсько-румунському дискурсі (короткий аналіз) // Сторінки воєнної історії України: Зб. наук статей / Відп. редактор В. А. Смолій. НАН України. Ін-т історії України. – Вип. 11. – К., 2008; Зінченко А. Румунський окупаційний режим у Подністров'ї в роки Другої світової війни. // Київська старовина, 2000. – № 2.
15. Грицак Я.Й. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX – XX ст. – К. Генеза, 1996. – 360 с.
16. Кравченко Б. Соціальні зміни і національна свідомість в Україні XX ст. – К.: Основи, 1997. – 423 с.
17. Косик В. М. Україна в Другій світовій війні у документах. Збірник німецьких архівних матеріалів (1943-1943).Т.2. / [упоряд. В. Косика]. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України; Львівський державний університет ім. І. Франка; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.Грушевського НАН України, 1998.
18. Офіцинський В. Дистрикт Галичина (1941 – 1944). Історико-політичний нарис / В. Офіцинський; [упорядк., вступ. сл. Р. Офіцинського, післям. Н. Антонюк]. – Ужгород: Гражда, 2001. – 143 с.
19. Абакумова В. І. Окупаційний режим та антифашистський рух опору на Луганщині (1941-1943 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Абакумова Вікторія Іванівна. – Луганськ, 2004. – 214 с.; Боляновський А. В. Німецька окупаційна політика в Галичині у контексті гітлерівського "нового порядку" в Європі у 1941–1944 роках: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 / А.В.Боляновський. – Львів, 1999. – 250 с.; Несторенко В. А. Окупаційний режим у військовій зоні України в 1941-1943 рр. (адміністративний, економічний та соціокультурний аспекти): автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 „Історія України” / В. А. Несторенко. – К., 2005. – 18 с.
20. Волошин Ю. В. Православна церква в Україні періоду нацистської окупації (червень 1941 –

- жовтень 1944 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Ю. В. Волошин– Полтава, 1997. – 151 с.; Сурмач О. І. Греко – Католицька Церква в період німецького окупаційного режиму в Україні (1941-1944 рр.): дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Сурмач О. І. – Львів, 2001. – 187 с.
21. Стефанюк Г. В. Шкільництво в Західній Україні під час німецької окупації (1941-1944 рр.) : дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Стефанюк Г. В. – Івано-Франківськ, 2004. – 215 с.
 22. Потильчак О. В. Експлуатація трудових ресурсів України гітлерівською Німеччиною у роки окупації: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 „Історія України” / О. В. Потильчак. – К., 1999. – 22 с.
 23. Лапан Т. Д. Вербування і депортація населення України до Німеччини та умови його праці і побуту в неволі (1939-1945 рр.): автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 „Історія України” / Т. Д. Лапан. – Львів, 2005. – 18 с.
 24. Тонконого О. Податкова політика в роки німецько-фашистської окупації / О. Тонконого // Національні рухи опору в Східній і Центральній Європі кінця 1930-х – середини 1950-х років: міжнар. наук.-теорет. конф., 17–18 трав.2005 р.: тези допов. – К., 2005.
 25. Нагайко Т. Економічна політика фашистської Німеччини та її вплив на матеріальне становище селянства України / Т. Нагайко // Національні рухи опору в Східній і Центральній Європі кінця 1930-х – середини 1950-х років: міжнар. наук.-теорет. конф., 17–18 трав.2005 р.: тези допов. – Київ, 2005
 26. Стоколос Н. Г. Конфесійна політика окупаційної адміністрації рейскомісаріату „Україна” в 1941-1942 рр. / Н. Г. Стоколос // Український історичний журнал. – 2004. – №3. – С.91–111.;
 27. Гордієнко В. В. Німецько-фашистський окупаційний режим і православні конфесії в Україні // Український історичний журнал. – 1998. – №3.
 28. Ковба Ж. Людяність у безодні пекла. Поведінка місцевого населення Східної Галичини в роки "остаточного розв'язання єврейського питання" / Жанна Ковба. – К.: Інститут юдаїки, 1998. – 266 с.
 29. Левітас Ф. Євреї України в роки Другої світової війни / Фелікс Левітас. – К., 1997. – 354 с.;
 30. Вронська Т. Феномен «пособництва»: до проблеми кваліфікації співпраці цивільного населення з окупантами у перший період Великої вітчизняної війни // Сторінки воєнної історії України: зб. наук. статей / Відп. редактор В. А. Смолій. НАН України. Ін-т історії України. – Вип. 11. – К., 2008. – 270 с.
 31. Шайкан В. О. Спроби легалізації органів української адміністрації, створених на початковому етапі з ініціативи ОУН (Б) і ОУН (М) / В. О. Шайкан // Сторінки воєнної історії України: зб. наук. статей. – К.: НАН України, Ін-т історії України, 2005. – Вип.9, Част.2. – 499 с.

*Сімперович В.М.
Меморіальний комплекс
“Національний музей історії
Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 років”*

БОЇ НА БУКРИНСЬКОМУ ПЛАЦДАРМІ: ДЕЯКІ ПИТАННЯ ІСТОРІОГРАФІЇ

У статті розглядаються основні періоди формування історіографії проблеми, аналізуються її характерні набутки, накреслюються перспективні напрямки опрацювання теми.

Ключові слова: Букринський плацдарм, визволення Києва, Воронежський фронт, історіографія, Київська наступальна операція.